

O'QUVCHILARDA LIDERLIK SALOHİYATINI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK OMILLARI

Jumayev Fazliddin Ro'zimurodovich

*Qashqadaryo viloyat Dehqonobod
tumani 102-maktab psixologi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'quvchilarda liderlik salohiyatini aniqlash va rivojlantirishning psixologik omillari tahlil qilingan. Liderlikning shaxs rivojlanishidagi o'rni, uning shakllanishiga ta'sir etuvchi individual-psixologik xususiyatlar, motivatsiya, kommunikativ qobiliyatlar, emotsional intellekt va ijtimoiy muhitning ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, o'quvchilarning liderlik salohiyatini aniqlash usullari hamda ularni rivojlantirishga qaratilgan psixologik-pedagogik yondashuvlar bayon etilgan. Maqolada liderlik qobiliyatlarini shakllantirish orqali o'quvchilarning tashabbuskorligi, mas'uliyati, mustaqil fikrlashi va jamoa bilan samarali hamkorlik qilish ko'nikmalarini rivojlantirish masalalari ilmiy-nazariy jihatdan asoslangan.

Kalit so'zlar: Liderlik, liderlik salohiyati, o'quvchilar, shaxs rivojlanishi, motivatsiya, emotsional intellekt, kommunikativ qobiliyat, tashabbuskorlik, mas'uliyat, ijtimoiy faollik, jamoa, liderlik kompetensiyasi, psixologik omillar, o'zini o'zi rivojlantirish, boshqaruv ko'nikmalari.

Kirish

Ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarning muvaffaqiyati va davlatning barqaror rivojlanishi ko'p jihatdan tashabbuskor, mas'uliyatli, mustaqil fikrlaydigan hamda boshqaruv qobiliyatiga ega o'quvchilarning kamol topishiga bog'liq. Shu sababli o'quvchilarda liderlik salohiyatini aniqlash va rivojlantirish masalasi ta'lim, tarbiya hamda psixologiya fanlarining dolzarb yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Zamonaviy jamiyatda liderlik nafaqat boshqaruv faoliyati bilan bog'liq sifat, balki shaxsning ijtimoiy faolligi, tashabbuskorligi, mas'uliyat hissi va jamoa bilan samarali hamkorlik qila olish qobiliyatining muhim ko'rsatkichi hisoblanadi. Liderlik salohiyati insonning boshqalarga ijobiy ta'sir ko'rsatishi, jamoani maqsad sari yo'naltirishi, muammolarga yechim topishi va murakkab vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qila olishi bilan namoyon bo'ladi. O'quvchilar orasida bunday sifatlarning erta aniqlanishi va maqsadli rivojlantirilishi ularning kelajakdagi kasbiy faoliyati, ijtimoiy mavqei hamda shaxsiy muvaffaqiyatlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, globallashuv, raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi va axborot oqimining ortib borishi sharoitida liderlik qobiliyatlariga ega bo'lgan o'quvchilarni tarbiyalash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Psixologik nuqtai nazardan liderlik salohiyati tug'ma va orttirilgan

omillarning o‘zaro ta’siri natijasida shakllanadi. Shaxsning temperament xususiyatlari, xarakteri, motivatsiyasi, emotsional intellekti, kommunikativ qobiliyatlari va o‘ziga bo‘lgan ishonchi liderlik sifatlarining rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Shu bilan birga, oila, ta’lim muassasasi, tengdoshlar muhiti va jamiytdagi ijtimoiy munosabatlar ham o‘quvchilarning liderlik salohiyatini yuzaga chiqarishda muhim omillar hisoblanadi. Mazkur omillarning uyg‘un ta’siri natijasida o‘quvchilar o‘z imkoniyatlarini namoyon etish, tashabbus ko‘rsatish va boshqaruv ko‘nikmalarini rivojlantirish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. O‘quvchilarda liderlik salohiyatini rivojlantirish jarayoni ularning shaxsiy va ijtimoiy faolligini oshirish bilan chambarchas bog‘liqdir. Liderlik sifatlariga ega bo‘lgan o‘quvchilar odatda jamoa ishlarida faol qatnashadilar, mas’uliyatni o‘z zimmasiga olishdan cho‘chimaydilar va muammolarni hal etishda ijodiy yondashuvni namoyon qiladilar. Bunday o‘quvchilar nafaqat o‘z hayotlarini samarali tashkil etadilar, balki atrofdagilar uchun ham ijobiy namuna bo‘lib xizmat qiladilar. Ta’lim muassasalarida liderlik salohiyatini aniqlash va rivojlantirishga qaratilgan maqsadli ishlarni tashkil etish o‘quvchilarning intellektual, ma’naviy va ijtimoiy imkoniyatlarini to‘liq ro‘yobga chiqarishga yordam beradi. Turli treninglar, loyihalar, jamoaviy faoliyatlar, debatlar va ijtimoiy tashabbuslar o‘quvchilarning liderlik ko‘nikmalarini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Shu bilan birga, psixologik diagnostika metodlari yordamida o‘quvchilarning liderlik qobiliyatlarini aniqlash va ularga individual yondashuvni ta’minlash muhim ahamiyatga ega.

Asosiy qism

Liderlik insonning muayyan maqsadga erishish yo‘lida boshqalarga ta’sir ko‘rsatishi, jamoani birlashtira olishi va uni samarali faoliyatga yo‘naltira bilishi bilan tavsiflanadigan murakkab ijtimoiy-psixologik hodisadir. Zamonaviy jamiyatda liderlik faqat rahbarlik lavozimlari bilan bog‘liq tushuncha bo‘lib qolmay, balki har bir shaxsning tashabbuskorligi, mas’uliyat hissi, kommunikativ qobiliyatlari va muammolarni hal etish ko‘nikmalarida ham namoyon bo‘lmoqda. Shu sababli o‘quvchilarda liderlik salohiyatini aniqlash va rivojlantirish ta’lim hamda tarbiya jarayonining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Liderlik salohiyati deganda shaxsning boshqaruvga moyilligi, tashabbus ko‘rsatish qobiliyati, jamoaga ijobiy ta’sir o‘tkaza olishi, mas’uliyatni o‘z zimmasiga olishga tayyorligi va maqsad sari boshqalarni safarbar eta olish imkoniyatlari tushuniladi. Ushbu salohiyat har bir yoshda turli darajada mavjud bo‘lib, uni o‘z vaqtida aniqlash va rivojlantirish kelajakdagi muvaffaqiyatlarning muhim omili hisoblanadi. O‘quvchilarda liderlik salohiyatining shakllanishida individual-psixologik xususiyatlar muhim o‘rin tutadi. Shaxsning temperamenti, xarakteri, qobiliyatlari va intellektual salohiyati liderlik sifatlarining rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatadi. Faol, tashabbuskor, o‘ziga ishongan va muloqotga kirishuvchan o‘quvchilar odatda liderlikka moyillikni ko‘proq namoyon etadilar. Biroq

liderlik faqat tug‘ma xususiyat emas, balki ta’lim va tarbiya jarayonida shakllanadigan hamda rivojlantiriladigan sifatlar majmui hisoblanadi.

Motivatsiya liderlik salohiyatining asosiy psixologik omillaridan biridir. Motivatsiya insonning ma’lum faoliyatga bo‘lgan ichki ehtiyoji va intilishlarini ifodalaydi. Yuqori motivatsiyaga ega bo‘lgan o‘quvchilar o‘z oldilariga aniq maqsadlar qo‘yadilar, ularga erishish uchun izchil harakat qiladilar va qiyinchiliklardan cho‘chimaydilar. Ayniqsa, muvaffaqiyatga erishish motivi, o‘zini namoyon qilish ehtiyoji va ijtimoiy foydali faoliyatga intilish liderlik sifatlarining rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Liderlik salohiyatining shakllanishida emotsional intellekt ham muhim ahamiyatga ega. Emotsional intellekt insonning o‘z his-tuyg‘ularini anglash, boshqarish va boshqalarning hissiy holatini tushunish qobiliyatini ifodalaydi. Emotsional intellekti rivojlangan o‘quvchilar jamoa a’zolari bilan samarali muloqot o‘rnatadilar, nizoli vaziyatlarni oqilona hal qiladilar va boshqalarning ishonchini qozona oladilar. Shu sababli emotsional intellekt liderlikning muhim tarkibiy qismlaridan biri sifatida e’tirof etiladi. Kommunikativ qobiliyatlar ham liderlikning ajralmas omillaridan hisoblanadi. Lider jamoa bilan samarali muloqot qila olishi, o‘z fikrini aniq va ravon ifodalashi, boshqalarni tinglashi va ularda motivatsiya uyg‘ota bilishi kerak. Muloqot ko‘nikmalari rivojlangan o‘quvchilar jamoada tezroq obro‘ qozonadilar va boshqalarni bir maqsad atrofida birlashtira oladilar. Shu bois ta’lim jarayonida nutq madaniyati, jamoaviy muloqot va hamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilishi lozim.

Ota-onalarning farzandlariga bo‘lgan ishonchi, ularni mustaqil qaror qabul qilishga o‘rgatishi va tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlashi liderlik sifatlarining rivojlanishiga yordam beradi. Oilada demokratik munosabatlarning ustuvor bo‘lishi, bolalarning fikriga hurmat bilan yondashilishi va ularga mas’uliyat yuklatilishi kelajakda liderlik qobiliyatlarining shakllanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Ta’lim muassasalari ham liderlik salohiyatini rivojlantirishning muhim manbalaridan biridir. Maktab va oliy ta’lim muassasalarida tashkil etiladigan turli loyihalar, tanlovlar, debatlar, jamoaviy tadbirlar va ijtimoiy tashabbuslar o‘quvchilarning liderlik ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun qulay imkoniyat yaratadi. Bunday faoliyatlar orqali o‘quvchilar mas’uliyatni his qilish, jamoani boshqarish, muammolarni hal etish va qaror qabul qilish tajribasini egallaydilar. Tengdoshlar muhiti ham liderlik sifatlarining rivojlanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Jamoa ichida faol va tashabbuskor bo‘lishga intilish, tengdoshlar tomonidan e’tirof etilish ehtiyoji o‘quvchilarni liderlik fazilatlarini namoyon etishga undaydi. Shu bilan birga, sog‘lom ijtimoiy muhit o‘quvchilarning o‘z qobiliyatlarini erkin namoyon etishlari va yangi tashabbuslar bilan chiqishlariga imkon yaratadi. Liderlik salohiyatini aniqlashda psixologik diagnostika muhim ahamiyat kasb etadi. Psixologlar turli testlar, so‘rovnomalar, kuzatish va suhbat metodlari yordamida o‘quvchilarning liderlik qobiliyatlari, motivatsiyasi, kommunikativ xususiyatlari va

boshqaruv salohiyatini o'rganadilar. Diagnostika natijalari asosida individual rivojlantirish dasturlari ishlab chiqilishi va o'quvchilarning imkoniyatlaridan samarali foydalanilishi mumkin. o'quvchilarda liderlik salohiyatini rivojlantirish uchun psixologik treninglar, liderlik maktablari, jamoaviy loyihalar, volontyorlik faoliyati va mentorlik dasturlaridan foydalanish samarali natijalar beradi. Bunday faoliyatlar o'quvchilarda mustaqillik, tashabbuskorlik, mas'uliyat, tanqidiy fikrlash va jamoa bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Natijada ular nafaqat o'z oldilariga qo'yilgan maqsadlarga erisha oladigan, balki boshqalarni ham ezgu maqsadlar sari yetaklay oladigan shaxslar sifatida shakllanadilar.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, o'quvchilarda liderlik salohiyatini aniqlash va rivojlantirish bugungi kunda ta'lim-tarbiya tizimining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti, innovatsion rivojlanish jarayonlari va boshqaruv tizimlarining samaradorligi ko'p jihatdan tashabbuskor, mas'uliyatli, mustaqil fikrlaydigan hamda liderlik qobiliyatlariga ega o'quvchilarning faoliyatiga bog'liqdir. Shu sababli o'quvchilarning liderlik salohiyatini erta aniqlash va uni maqsadli rivojlantirish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Liderlik salohiyatining shakllanishiga shaxsning individual-psixologik xususiyatlari, motivatsiyasi, emotsional intellekti, kommunikativ qobiliyatlari hamda ijtimoiy muhiti bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, oila, ta'lim muassasasi va tengdoshlar jamoasining qo'llab-quvvatlovchi muhiti o'quvchilarning o'z qobiliyatlarini namoyon etishi va liderlik sifatlarini rivojlantirishida muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Shuningdek, liderlik salohiyatini rivojlantirish jarayonida psixologik diagnostika, treninglar, jamoaviy loyihalar, ijtimoiy tashabbuslar va volontyorlik faoliyatlaridan samarali foydalanish o'quvchilarning boshqaruv ko'nikmalarini, mas'uliyat hissini, tashabbuskorligini va muammolarni hal etish qobiliyatini mustahkamlaydi. Bu esa ularning nafaqat shaxsiy muvaffaqiyatlariga, balki jamiyat hayotida faol ishtirok etishlariga ham zamin yaratadi. Demak, o'quvchilarda liderlik salohiyatini rivojlantirish uzluksiz va tizimli pedagogik-psixologik jarayon bo'lib, barcha tarbiyaviy subyektlarning hamkorligini talab etadi. Mazkur jarayonning samarali tashkil etilishi natijasida kelajakda jamiyat taraqqiyotiga munosib hissa qo'sha oladigan, yuqori ma'naviyatli, tashabbuskor, mas'uliyatli va zamonaviy liderlik kompetensiyalariga ega bo'lgan o'quvchilar voyaga yetadi. Bu esa mamlakatning barqaror rivojlanishi va raqobatbardosh inson kapitalini shakllantirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Yo'ldoshev J.G'. **Ta'lim menejmenti va boshqaruv asoslari**. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2017..
2. G'oziev E.G. "Umumiy psixologiya". – Toshkent: O'qituvchi, 2008.

3. Davletshin M.G. “Yosh davrlari va pedagogik psixologiya”. – Toshkent: O‘qituvchi, 2005.
4. Rasulov A. “Maktab psixologiyasi asoslari”. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2016.
5. Ziyonet axborot-ta’lim portali materiallari: www.ziyonet.uz
6. UNESCO. “School Violence and Bullying: Global Status Report”. – Paris, 2019.
7. Internet ma’lumotlari

